

УСТОЙЧИВОСТ НА ЛОЗАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ОТ ЮЖЕН ЛОЗАРСКИ РАЙОН

**ПЕТЪР БОРИСОВ
АГРАРЕН УНИВЕРСИТЕТ – ПЛОВДИВ**

SUSTAINABILITY OF VINE-GROWING ENTERPRISES IN SOUTHERN VINE REGION

**PETER BORISOV
AGRICULTURAL UNIVERSITY – PLOVDIV**

The purpose of this research is to be analyzed the sustainability of different types of vine-growing enterprises and to be tried to point the main factors which can determine the sustainable development. There are examined 240 enterprises situated in Southern vine-growing region of Bulgaria registered in regional department of National Vitiviniculture Chamber as producers of wine and table grape.

След дългите години на преход в икономиката, Лозарството като всички останали отрасли на селското стопанство претърпя множество сътресения. Въпреки това лозарството съхрани своята устойчивост и придоби друг вид позволяващ то да се адаптира на условията на пазарна икономика. Значимостта на отрасъла и днес остава голяма за българската икономика, като се има предвид дела на износа на продукти от лозата заемащ от общия износ на страната. Днес се наблюдават процеси на възраждане на лозарството у нас. Въпреки това състоянието на отрасъла застрашава неговото оцеляване и устойчиво развитие. Наблюдава се висока степен на раздробеност на лозовите масиви, влошена възрастова структура, относително остаряла сортова структура на лозята. Постигането на конкурентоспособност на лозаровинарския сектор налага определянето на факторите определящи устойчивото развитие на лозарските предприятия, като производители на суровина за винопроизводството.

Спецификата на отрасъла поставя големи трудности при формирането на устойчивостта на лозарските предприятия. Използвайки системният подход, може да определим същността на понятието устойчиво състояние и развитие на селскостопанското предприятието с лозарска насоченост. Според Steffen, Born [1], Станков В [2]. селскостопанското предприятие може да се разглежда като организирана “input-output” система. За осъществяване на дейността на селскостопанското предприятие са необходими парични средства, суровини, материали и горива, които се доставят от външната среда. Този материално-веществен поток в теорията на стопанското управление се означава като вход (input) на предприятието. Едновременно с това от него

излиза продукция и услуги – този поток се означава с изход (output). Между елементите на тази система съществува подреденост и йерархична подчиненост. Външната среда създава условия за неопределеност, застрашаваща равновесното състояние на системата. Според Памукчиев М. [3] за устойчива се смята такава система, при която положението на изхода остава непроменено или се изменя в строго регламентирани граници независимо от взаимодействието, получено на входа. Кънчев Ив. [4] добавя, че “устойчивото състояние на системата се достига в случаите когато отделяните на изхода на системата вещества, енергия заедно с използваните в процеса на производството са по-големи или равни на тези, получени на входа.” В тясна връзка с устойчивостта на дадена система е понятието *хомеостазис*. Чрез него се разкрива “възможността на системата да се приспособява към измененията, предизвикани от външната среда или изменения в структурата на системата в определени граници, приети за нормални и запазващи целостта на системата.” Памукчиев [5]. Важно е да се отбележи, че хомеостазисът може да се програмира, с което по същество се осъществява управленски процес. Следователно постигането на **устойчиво състояние на системата лозарско предприятие се осъществява като се запази нейният хомеостазис във времето. Постигането и запазването на устойчивостта на лозарското предприятие през фазите на жизнения му цикъл по своята същност представлява устойчиво развитие.**

Целта на изследването е да се анализира устойчивостта на различните видове организационни форми на стопанисване на лозята и да се определят факторите определящи устойчивото им развитие.

Обект на изследване са 240 лозарски предприятия от Южен лозарски район регистрирани към 01.01.2005 г. в регионалните звена на НЛВК като производители на винено и десертно грозде. Структурата на извадката е както следва: 120 са еднофамилни предприятия регистрирани като нетърговци, 30 предприятия са регистрирани като едноличен търговец, 60 предприятия са земеделски производствени кооперации и 30 предприятия са винпроми и винарски изби регистрирани като АД, ООД, ЕООД.

Методика на изследването: За характеризиране на степента на устойчивост на лозарските предприятия се използва индексният метод. Изчислява се индексът на устойчивост (index of sustainability) I_{sust} = пазарна цена на продукцията / себестойност на продукцията x общи парични приходи / общопроизводствени разходи. При стойност на индекса на устойчивост по-висока от 1, изследваните предприятия се определят като устойчиви и обратното при стойност по-ниска от 1 за неустойчиви. Логическият подход е следният: Отношението пазарна цена : себестойност на продукцията определя потенциала на предприятието да реализира рентабилно производство, ключов фактор за постигане на устойчивост; Паричните разходни потоци на предприятието характеризират неговия „вход“, а паричните приходни потоци неговия „изход“, следователно колкото е по-голямо отношението „вход/изход“ т.е. ефективността на разходите, толкова е по-висока устойчивостта на предприятието на промените на външната среда.

Според индексът на устойчивост най-устойчиви при производството на винено грозде се явяват лозарските предприятия регистрирани като нетърговци (виж табл. 1). При тях индексът на устойчивост е 2.52 единици, неговата стойност е с 16 % по-висока от отчетената в групата на лозарските предприятия – еднолични търговци, с 55 % по-висока от отчетената в групата на земеделските производствени кооперации и с 63 % от отчетената в групата на винпромите и винарските изби. Високата устойчивост на еднофамилните предприятия – нетърговци се дължи на стремежа на техните собственици да управляват по-добре своите разходи – в тази група се отчита най-висока ефективност на преките разходи, което рефлектира на устойчивото им състояние. Ниските изкупни цени на гроздето определят най-нисък размер на стоковата продукция получена в тази група в сравнение с отчетената в другите групи лозарски предприятия. Тези предприятия имат висока устойчивост поради малките си размери и полупазарния си характер. При групата на лозарските предприятия – еднолични търговци индексът на устойчивост е 2.12 единици. Тези предприятия обработват по-големи площи обработваеми винени лозя, което увеличава производствения и пазарния риск и са причина за по-ниската устойчивост спрямо отчетената в групата на еднофамилните лозарски предприятия. Земеделските производствени кооперации се характеризират също като устойчиви. Винпромите и винарските изби според индексът на устойчивост – 0.93 се характеризират като неустойчиви. Причина за това са: големият дял на млади лозя в групата, които изискват високи първоначални разходи за изграждането им и ниски приходи от производството на винено грозде обосновани от липсата или ниската продуктивност на младите лозя. Според коефициента на вариация групата на

Табл. 1

Сравнителна оценка на групите лозарски предприятия според стойността на индексът на устойчивост:

Винни лозя				
Видове лозарски предприятия	Еднофамилни не търговци	Еднолични търговци	Производителни кооперации	Винпром и винарски изби
общ брой наблюдавани единици	120	30	60	30
минимална стойност	0.82	0.798	0.48	0.03
максимална стойност	7.20	5.33	2.21	3.53
медяна	2.07	1.81	1.12	0.64
мода	1.72	1.81	1.16	1.63
средна величина	2.52	2.12	1.13	0.93
средноквадратично отклонение	1.25	1.06	0.45	1.012
размах	6.38	4.54	1.73	3.5
коефициент на вариация	51.29	49.82	39.54	107.78
Десертни лозя				
Видове лозарски предприятия	Еднофамилни не търговци	Еднолични търговци	Производителни кооперации	Винпром и винарски изби
общ брой наблюдавани единици	120	30	60	*
минимална стойност	0.68	0.88	0.55	*
максимална стойност	5.54	4.96	2.22	*
медяна	2.17	2.019	1.06	*
мода	*	2.81	0.85	*
средна величина	2.33	2.31	1.12	*
средноквадратично отклонение	1.07	1.09	0.34	*
размах	4.85	4.08	1.68	*
коефициент на вариация	45.93	47.17	30.75	*

еднофамилните лозарски предприятия и групата на винпромите се определят като нееднородни по изследвания показател – индекс на устойчивост. При производството на десертно грозде, като най-устойчиви се явяват пак едно-

фамилните лозарски предприятия, следвани от предприятията – еднолични търговци – 2.31 единици и земеделските производствени кооперации – 1.12 единици. Винпромите и винарските изби не отглеждат десертни лозя. Според коефициента на вариация всички групи лозарски предприятия се определят като еднородни по изследвания показател т.е. всички коефициенти на вариация на групите лозарски предприятия са под 50 %. Може да се обобща, че с увеличаване на размера на площите обработваеми лозя – винени и десертни се намалява устойчивостта на лозарските предприятия.

От извършеното пространно интервю с мениджърите на лозарските предприятия се установяват следните проблеми пречателни за постигането на устойчиво състояние и развитие на лозарските предприятия:

- *Ниска изкупна цена на гроздето*, което принуждава гроздопроизводителите да продават продукцията си на равнище себестойност. Ниската изкупна цена на виненото грозде се определя от следната причина: несъответствие в потребността от търсени и предлагани сортове винено грозде на пазара. По-голямата част от сортовата структура на лозята стопанисвани от предприятия регистрирани като нетърговци, еднолични търговци и кооперации не отговаря на нуждите на винпромите и винарските изби. Вторите търсят и заплащат по-високо сортове винено грозде, от които се получават висококачествени винени продукти. Поради нежеланието на дребните производители на грозде да се кооперират, те са принудени при неизгодна изкупна цена да преработват произведеното от тях грозде в домашни условия. По този начин те съхраняват своя полупазарен характер:

- *Недостиг на квалифицирана работна ръка*. Мениджърите на лозарските предприятия заявяват, че при приближаване на резитбената и гроздоберната кампания се сблъскват с недостиг на работна ръка. Сезонната заетост е съставена от застаряваща работна ръка, която няма висока производителност. Бързото приключване на гроздобера е гаранция за съхраняването на качеството на полученото грозде. Недостига на сезонни работници затруднява прибирането и ритмичността на подаваните партии продукция на преработващата промишленост. За да си осигурят достатъчно на брой работница за трудоемките сезонни операции като гроздобера, винпромите и винарските изби осигуряват целогодишна заетост на иначе сезонните кадри, при което увеличават неоправдано дела на трудовите разходи. Това рефлектира в понижаване на ефективността на разходите, а оттам и на устойчивостта на предприятието при производството на необходимата суровина;

- Ограничените финансови средства на кооперациите и едноличните предприятия и високия дял на разходите за растителнозащитни мероприятия са причина за неспазването на

- *добрите производствени практики*. Много често в големи лозови масиви съществуват множество малки по размер предприятия на физически лица, които провеждат по различно време и с различни химически средства борбата срещу болести и вредители по лозята. Това завишава разходите за извършване на РЗ мероприятия в целия лозов масив и понижава ефективността, поради факта че остават множество не третирани парцели на лозари

нежелаещи по финансови или други причини провеждането на РЗ мероприятия;

- *Недостиг на кредитен ресурс и оборотни средства* главно в земеделските производствени кооперации и предприятията – еднолични търговци, което е причина за увеличаването на задлъжнялостта им към техните контрагенти и работници. Главен проблем при кооперациите е недостига на парични средства за извършването на гроздобера.

- *Разпокъсаността на обработваемите масиви лозя* оскъпява тяхната обработка и по-този начин се оскъпява производството на десертно и винено грозде. Високата степен на фрагментация на лозовите масиви и множеството пустеещи лозя, пречат на окрупняването на обработваемите площи, което да позволи икономия от мащаба.

- *Недостиг на едри и еднородни партиди гроздова продукция* за преработващата промишленост е резултат от наличието на множество дребни производители на винено и десертно грозде, влошена възрастова структура на лозята, неотговаряща на изискванията на пазара сортова структура на лозята. Според данни от извършеното проучване около 65 % от площите винени лозя в групата на еднофамилните лозарски предприятия – не търговци и 37 % от площите стопанисвани от групата на земеделските производствени кооперации са заети с лозя сорт Памид, Ркацител, Мускат и др. - сортове грозде подходящи за преработка в домашни условия или като суровина от която се получават нискокачествени вина.

- *Наличие на опортюнистично поведение* от страна на производителите и купувачите на гроздова продукция. Несъответствието в предлаганото и търсеното количество сортове грозде е причина за появата на прекупвачи налагачи диктат на цените. Много е малък процента на интервюираните мениджъри на лозарски предприятия сключили предварителни договори за изкупуване на произведената продукция. Винпромите и винарските изби определят осигуряването на нужната им суровина като мероприятие характеризиращо се с големи усилия и разходи. Те търсят крупни продавачи на грозде, каквито са кооперациите и прекупвачите. По този начин последните успяват да изземат чистия доход на дребния производител – лозар.

Препоръки: Ключови фактори за постигането на устойчиво състояние и развитие на лозарските предприятия са:

- Увеличаване на обработваеми площи лозя. Уедряването на площите на лозята в отделното лозарско предприятие може да се постигне по няколко начина: Чрез уедряване на самите лозарски предприятия, което ще доведе по разширяването на площите лозя в тях. Този процес е най-добре да се остави на пазарните сили. С времето една част от лозарските предприятия ще укрепват организационно и финансово, друга част ще фалират. Втория начин за уедряването на лозарските предприятия е чрез извършване на комасация на земеделската земя със специално приет закон. Българският поземлен собственик преминал през много трудни етапи в развитието на селскостопанското производство според нас трудно би култивирал у себе си психологическата нагласа да приеме и изпълни законова комасация на земеделските земи. Третия начин е свързан с разработването и реализирането на

инвестиционни проекти за обновяване на стари лозови масиви или създаването на нови. По този начин може да се осъвремени сортовата структура на лозята;

- Осигуряването на родно производство на посадъчен материал, необходимо за подобряването на възрастовата и сортовата структура на лозята с местни и интродуцирани винени и десертни сортове;

- Постигането на разбирателство между лозари и винари; един от начините това да се осъществи е чрез разработването и внедряването на нови организационни форми на стопанисване на лозята, позволяващи интегрирането на целите на производителите и преработвателите;

- Стабилизиране на средните добиви, чрез спазването на добрите производствени практики

- Осигуряването на повече финансов ресурс обезпечаващ дейността на производителите на грозде;

- Привличането на квалифицирани кадри и повишаване на механизацията на производството в лозарството.

Литература

1. Steffen, Born Einführung in der Allgemeine Betriebswirtschaftslehre., 18 Auflage., Verlag Ulmer., Stuttgart., 1987, стр.103

2. Станков В. и др. Организация и управление на селскостопанското предприятие, PSSA, София 1997, стр. 11-14

3. Памукчиев М. Въведение в икономическата кибернетика Акад. изд. на Свищов 1978, стр.25

4. Кънчев Ив. Аграрен мениджмънт: първа част Университетско изд. Стопанство; София 1996, стр.34

5. Памукчиев М. Въведение в икономическата кибернетика Свищов 1978, стр. 36